

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/325203060>

Demir Çağ ve Helenistik Dönem Tunceli Yüzey Araştırması – 2016

Conference Paper · May 2018

CITATIONS

0

READS

104

1 author:

Serkan Erdoğan

Bitlis Eren University

7 PUBLICATIONS 1 CITATION

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Bitlis Studies [View project](#)

Iron Age and Hellenistic Period Tunceli Survey [View project](#)

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

35. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

2. CİLT

22-26 MAYIS 2017
BURSA

DEMİR ÇAĞ VE HELENİSTİK DÖNEM TUNCELİ YÜZEY ARAŞTIRMASI - 2016

Serkan ERDOĞAN *

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, Bitlis Eren Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi adına, Tunceli Valiliği'nin katkılarıyla "Demir Çağ ve Helenistik Dönem Tunceli Araştırmaları" adını taşıyan Tunceli ili kapsamında başladığımız yüzey araştırmaları, 03.05.2016-14.05.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Başkanlığım altında sürdürülen yüzey araştırmalarında Arş. Gör. Korkmaz Şen ve arkeolog Tülay Yeşiltaş'tan oluşan ekibimize Bakanlık temsilcisi olarak arkeolog Kenan Öncel katılmıştır.

2016 yılı içerisindeki araştırmalarımız Tunceli il merkezinin yakın çevresi ile Çemişgezek ve Hozat üzerinde yoğunluk kazanmıştır. Bunun yanı sıra daha dar kapsamlı olarak Pertek ve Nazmiye yörelerinde arkeolojik araştırmalar yürütülmüştür (Harita: 1).

I. TUNCELİ İL MERKEZİ

Anbar Kalesi

Tunceli İl merkezi yakınlarındaki Anbar Köyü ile Birman Mezrası arasında, Anbar Köyü'nün 1.5 km. kuzeybatısında, Birman Köyü'nün 1 km. doğusunda, Mazgirt Dağları'nın batı eteklerinde yer almaktadır (Resim: 1). Kimi kaynaklarda "Birman Kalesi" olarak anılan kale kimi yerlerde 30-40 m.'ye ulaşan kayalık bir alan üzerine kurulmuştur (Danık, 2004: 140-141; Danık, 2010: 106; Osmanoğlu, 1966: 16).

Girişi doğu yönünde yer alan kalenin doğu ve batı hattındaki sur duvarlarının küçük bir bölümü sağlam kalabilmiştir. Sur yapısına ait öteki bağlantı duvarları tamamıyla tahrip olmuştur. Kalenin doğu yönünde bulunan yarım daire formundaki kuleler ile arkasında bulunan ikinci kademe sur duvarlarında sap-

* Arş. Gör. Dr. Serkan ERDOĞAN, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Rahva Yerleşkesi, Beş Minare Mahallesi, Ahmet Eren Bulvarı, 13000 Bitlis/TÜRKİYE, serqanerdogan@gmail.com

tanan harç ve örgü malzemesi, yerleşimin Ortaçağ karakterini ortaya koymaktadır. Yerleşimin kuzeybatı kayalık cephesine oyularak yapılmış tek oda mekândan oluşan kaya kilisesi, Geç Antik Çağ'a ait izler taşımaktadır.

Kayalığın batı ucundaki kaya basamakları ile bağlantılı bir kutsal alan ve kalenin kaya platformunda yer alan iki adet sarnıç, Urartu kaya işçiliğinden örnekleri temsil etmektedir. Kalenin güneydoğu cephesinde bulunan kaya mezarını Demir Çağı'na tarihlendirmek mümkündür. Malzeme desteği olmadan tırmanma olanağı bulunmadığından dıştan yapılan ilk gözlemlerde, kale üzerinden dokuz kadar kaya basamağıyla ulaşılan doğu yöndeki kaya mezarına girişin yaklaşık olarak 2 x 1.5 m. boyutlarında olduğu görülmektedir. Kaya mezarının, ön odasından batı yönündeki bir açıklıkla içeri doğru açılan ikinci bir mekâna sahip olduğu gözlemlenebilmektedir.

Kalenin en tepesinde iç ölçüleri 3.70 x 1.80 m. olan kayaya oyulmuş bir platform tespit edilmiştir. Platformun içerisi taş ve moloz yığınlarıyla dolu olmakla beraber görülebilen derinliği 3 m.'yi aşmaktadır.

Kale üzerinde Demir Çağı seramiği dışında daha az yoğunluklu olarak Helenistik - Roma seramiği tespit edilmiş olup Orta Çağ seramik grupları daha yoğunluklu oranda yüzey üzerinde gözlemlenmiştir. Bölgenin Erken/Orta Demir Çağı'na ait kızıl-kahverengi yatay oluklu çanak çömlek gruplarının varlığı, kalenin yerleşim tarihi için önemli bir veri sunmaktadır.

Söz konusu yerleşim, Tunceli il merkezinin 6.5 km kuzeydoğusunda bulunan Atlantı (Şögeyik) Köyü'nün Dut Tepesi Mezrası'nda yer almaktadır.

Burada en göze çarpan arkeolojik kalıntılar lahit parçaları ve lahit kapaklarıdır (Resim: 2). Bazı lahithlerin Grek Haçı motifiyle bezeli olduğu gözlenmiş olup lahithlerden birinin kısa yüzünde Süryanice bir yazıt saptanmıştır. Burada çeşitli sütun parçalarıyla birlikte sütun başlıkları da tespit edilmiştir. Tam olarak işlevi belirlenemeyen bir yapıya ait olan duvarlar, kayda değer yüzeydeki tek mimari öğedir. Buradaki Orta Çağ kalıntılarının mevcut özellikleri, bir manastır ya da bir kilise ile ilişkili bir nekropol alanına işaret etmektedir.

II. ÇEMİŞGEZEK

Aşağı Demirbük & Yiğmatepe Tümülüsü

Yerel halk tarafından "Yiğmatepe" olarak isimlendirilen tepe, Aşağı Demirbük (Aşağı Vartenik) Köyü'nün 1.5 km. güneybatısında yer almaktadır. 1650 m. rakımlı tepe, takriben 35 m. yerden yüksekliğe sahiptir (Resim: 3). Yaklaşık olarak 17 m²'lik bir alana yayılan tepe, düzensiz bir daire formuna sahiptir.

Tepenin topoğrafik yapıya aykırılık göstermesi ve yer zemininden farklı olarak tepe yüzeyindeki toprağın yumuşak bir yapıya sahip olması, söz konusu yerin yapay bir tepe olduğunu açığa vurmaktadır. Yüzeyinde herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır. Bir tümülüs olduğu düşünülen tepenin bölge arkeolojisi göz önünde tutulduğunda Helenistik Dönem'e ya da Roma Dönemi'ne tarihlendirilmesi gerekmektedir. Helenistik ve Roma dönemlerinde Sophene olarak adlandırılan bölgede tümülüs mezar tipinin saptanması, Sophene'ye ait mezar biçimlerinin anlaşılması açısından önemli bir veri sunmaktadır.

Derviş Hücreleri (İn Delikleri)

Çemişgezek ilçe merkezinin hemen batısında yer alan Derviş Hücreleri, Taha Çayı Vadisi'nin yukarıya doğru uzanan sarp kalker kayalarına oyulmuş yirmi civarındaki kaya odasından oluşmaktadır. Yerel halk tarafından "Derviş Hücreleri" ya da "İn Delikleri" olarak isimlendirilen bu kompleks yapının ortalama rakımı 1650 m. civarındadır (Resim: 4).

Genel görünüm olarak Derviş Hücreleri, dört ana bölümden oluşmaktadır. Oda mekânlar grubundan meydana gelen bu dört bölüm, kaya blokları içerisine oyulmuş suretiyle elde edilmiş olup üç katlı biçimde düzenlenmiştir. Söz konusu dört kısmı kuzeyden güneye A-B-C-D şeklinde adlandırıp ayırt edebilmek mümkündür (Çizim: 1). Üç kat halindeki sıralı odalar ve bu odaları birbirine bağlayan koridorlar ile kaya basamakları Derviş Hücreleri'nin genel görünümünü tasvir etmektedir. B yapısı odalarından C yapısı odalarına doğru uzanan kayalara oyulmuş koridor şeklindeki yol, yapının içerisine açılan farklı mekânlara geçişi sağlamaktadır (Resim: 5).

Derviş Hücreleri ile ilişkilendirebilecek herhangi bir yazıtın olmamasının yanı sıra tarihlendirmeye ve tanımlamaya yarayabilecek herhangi bir seramik buluntunun bulunmaması bu kompleks yapının fonksiyonu ve tarihlendirilmesi konusunda yoruma açık bir kapı bırakmaktadır. Derviş Hücreleri'nin, duvarlarını oluşturan kaya yüzeyinde yoğun biçimde tarak izleri mevcut olup, bu özelliğiyle Urartu kaya işçiliğinden daha farklı ve daha geç bir dönemi işaret etmektedir. Bununla birlikte kaya mimari döşemi ve kaya düzenlemesi anlayışı, buranın Urartu mimari anlayışına bağlanamayacağını göstermektedir. Bununla birlikte Klasik Roma mimari anlayışıyla bağdaştırılabilecek özelliklerde göstermemektedir. Derviş Hücreleri'nin oda mekânlarında nişler, sunu çanak yuvaları, kaya kanalları, kaya merdivenleri, sarnıçlar/kuyular pagan bir döneme işaret etmekte ve dolayısıyla kaya manastırı ya da kaya kilisesi gibi bir mimari anlayışı ile ilişkilendirilememektedir. Burası, Helenistik Dönem'de inşa edilmiş

ve sonrasında da kullanılmaya devam edilmiş yerel bir tanrıya atfedilen bir tapınak olabilir.

Derviş Hücreleri ile karşılaştırılabilecek plan, mimari anlayış ve konum olarak bölgesel yakın bir örnek Kommagene Krallığı sınırları içerisinde yer alan Adıyaman'da, Fırat Nehri kıyısında ki Damlıca Kutsal Alanı'dır. İçerisinde bulunan Geç Helenistik Dönem'e ait Grekçe yazıta göre Kommagene kralı II. Mithridates (M. Ö. 36-20) zamanında mimar Ariaramnes tarafından bu tapınak yaptırılmıştır (Şahin, 1991: 101 vdd).

Mırnahi Kilisesi

Kilise, Çemişgezek ilçesi yakınlarındaki Çukur Mahallesi, Mırnahi Mezrası'nda yer almaktadır. 1096 m. rakımlı Mırnahi Kilisesi, Çemişgezek ilçe merkezinin 1 km batısında konumlanmıştır. Ermeni kaynakları, daha önce resmi kayıtlara geçmemiş söz konusu yapıdan Surp Asdvadzadzin Kilisesi olarak söz etmektedir (Taşçıyan, Tarihsiz: 17). Yazılı kaynaklarda Murnayi /Mirnav okulu olarak anılan ikincil bir yapı (Taşçıyan, Tarihsiz: 17 vd.), kilisenin doğu duvarının bitişiğinde olup günümüze ancak harap olmuş taş duvarları kalmıştır.

Kilise, dikdörtgen planlı olup üç nefli, bazilikal planda inşa edilmiştir. Dıştan ölçüleri takriben 14 x 9 m'dir. Yüksekliği ise 5.45 m'dir. Yapının bütün cephelelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yapının girişi güneybatı cephesinde yer almaktadır. Giriş portalı, hafif sivri kemerli olup iki silme ile hareketlendirilmiştir. Asıl mekâna giriş kapısı ise basık kemerlidir. Basık kemer alınlığıyla hafif sivri kemerli portal arasında sökülmiş bir kitabenin olduğu anlaşılmaktadır. Yapının giriş cephesi dışında kalan tüm cephelerde dikdörtgen formlu pencere açıklıkları bulunmaktadır. Kilisenin mimari unsurlarından olan ortadaki nef, yan neflere göre daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Üst örtü sisteminin kemerlere bindirilmiş tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Kilise sonraki zamanlarda asıl işlevinden uzaklaşarak ev olarak iskân edilmiş olduğundan asıl planı kısmen bozulmuştur. Daha önce resmi kayıtlara geçmemiş olan kilise, geç dönem Osmanlı yapısı olarak tarihlendirilmiştir.

Sekrek Kilisesi

Çemişgezek ilçesi yakınlarındaki Çukur Mahallesi, Sekrek Mezrası'nda bulunan kilise, Çemişgezek ilçe merkezinin kuş uçuşu 2.5. km. batısında yer almaktadır. Söz konusu kilise daha önce tescil kayıtlarına girmemiş olup 2016 yılı Demir Çağ ve Helenistik Dönem Tunceli yüzey araştırmasıyla bilimsel literatüre kazandırılmıştır.

1650 m. rakımlı kilisenin dıştan ebatları takriben 15 x 9 m. olup yüksekliği 4 m. kadardır. Kilise, tek nefli olup, dikdörtgen planlıdır. Giriş, yapının kuzeybatı cephesinin ortasında yer almaktadır. Giriş, taç kapı şeklinde olup, yuvarlak kemerli iki sütuna oturtulmuştur. Asıl mekâna dikdörtgen formlu basık bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Giriş kapısının etrafı düzgün kesme taşlardan yapılmış geometrik bir form arz eden silmelerle hareketlendirilmiştir. Giriş kapısının hemen üstünde kitabesinin olması düşünülen bir boşluk mevcuttur. Yapının doğu ve batı cephelerinde birbirine simetrik üçer tane yuvarlak kemer formlu pencere bulunmaktadır. Moloz taştan örülmüş üst örtüden ve kemer açıklıklarından farklı olarak yapının dış duvarları, iki sıra siyahımsı taş örgüsü ve devamında dört sıra düzgün beyaz kesme taş sırası ile örülmüştür. Dikdörtgen formlu bir kapı ile giriş sağlanan tek nefli tonozlu ana mekânın örtüsü, ikişer adet sütuna bindirilmiş destek kemeri ile birlikte duvarlara oturtulmuştur. Tüm bu özellikleriyle kilise, geç dönem Osmanlı yapısı (17.-18. yüzyıl) izlenimi vermektedir.

Ulukale

Çemişgezek ilçe merkezinin 30 km. doğusunda yer alan Ulukale yerleşimi, Tunceli il merkezinin 93 km. batısında bulunmaktadır. Ulukale köy yerleşimi, geniş bir vadinin sonunda bulunan ve köye adını vermiş kayalık sarp bir tepe üzerine kurulu, büyükçe bir kalenin eteğinde konumlanmıştır. Ulukale yerleşim dokusunun geçmişi, Demir Çağı'ndan başlayıp Geç Osmanlı Dönemi'ne değin uzanan uzun bir zaman dilimini kapsadığı yapılan yüzey araştırması sonucu anlaşılmıştır. Köyün kuzeydoğusunda yerleşimin ilk başladığı Ulukale Kalesi, büyük bir kayalık tepe üzerine kurulmuştur (Resim: 6). Kaleden günümüze değin çeşitli kaya mimarisine ilişkin kimi izler dışında pek bir şey kalmamıştır.

Kalenin güneydoğu yamacında bulunan ve yerel halk tarafından "Süt Pınarı" denilen yerde kaya cephesinin oyulması suretiyle düzleştirilmiş önü açık bir kaya platformu, kalenin en dikkat çekici mimari unsurudur. Yaklaşık olarak 12 m. x 4 m. ölçülerindeki kaya platformu içerisinde, köşeli ve daire formlu nişler ile kaya platformu tabanındaki sunu çanak oyukları ile bağlantılı kaya akıtma kanalları barındırmaktadır. Söz konusu kaya mimarisine ait yapı elemanları çeşitli libasyon uygulamalarının yapıldığı açık hava bir kült alanı olduğunu açığa vurmaktadır (Resim: 7). Açık hava tapınağı niteliğindeki bu platformun taşıdığı kaya yontum izleri ve yansıttığı mimari döşemi, Demir Çağı özellikleri göstermektedir. Benzer bir uygulama kalenin güneydoğu yamacında tespit

edilmiştir. Burada karşılıklı kabaca yontulmuş iki kaya bloğundan imal edilmiş bir kaya yarığı belirlenmiştir. Bu kaya yarığı önünde, aşağıya doğru inen libasyon amaçlı oluklara, kabaca yontulmuş kaya blokları eşlik etmektedir. Sıvı suların yapıldığı anlaşılan bu alan, kültürel bir işleve sahip olmalıdır. Kalenin batı zirvesinde ise kimisi 1 m. x 1 m. ölçülerinde olan farklı ebatlarda kabaca yontulmuş yapı taşları tespit edilmiştir. Aynı yerde, kaya tabanına oyulmuş muhtelif ebatlardaki kaya oyukları ile sarnıç ya da silo amaçlı yapılmış olması gereken daha büyük kaya oyukları göze çarpmaktadır. Kalenin batı yamacında teraslandırma suretiyle düzleştirilmiş kaya platformları gözlemlenmekte olup, bunların sur temel yatakları ya da kalenin suruyla ilişkili yapı tabanları olduğu düşünülmektedir. Kalenin batı zirvesinden itibaren aşağı yamaçlarına doğru uzanan mevcut izler, Doğu Anadolu'nun Demir Çağı'na özgü özellikler göstermektedir. Kalenin güney eteklerinde olasılıkla kalenin yüksek kesimlerinden buraya sürüklenmiş ve muntazam biçimde yontulmuş pek çok kaya bloğu gözlemlenmiştir. Bu kaya bloklarının kalede Orta Çağ öncesi bir yapı elemanı olarak kullanıldıkları açıktır.

Ulukale yerleşim tarihine ışık tutabilecek önemli veriler, Ulukale Köyü'nün 3 km. güneybatısındaki Yünlü (Reşol) Mezrası'ndan gelmektedir. Bu verilerden biri Ulukale Kalesi'nin 4 km. güneybatısındaki Yünlü (Reşol) Mezrası yolu üzerinde olup Pırkani mevkinde yer alan kaya mezarıdır. Pırkani kaya mezarı tek odalı olup 1043 m. rakıma sahiptir. Düzensiz kemer formlu bir kapıya sahip kaya mezarının en önemli iç mimari döşemi, içerisinde bulunan sekidir. Kaya mezarı tabanında bir sunu çanak yuvası da bulunmaktadır. Kaya mezarını Helenistik/Roma dönemlerine tarihlendirmek mümkündür. Yünlü (Reşol) Mezrası yakınlarında yer alan bir başka kaya mezarı, Ulukale Kalesi'nin 4.5 km. güneybatısında tespit edilmiştir. Bulduğu rakım 940 m. olarak ölçülen bu kaya mezarına bulunduğu konum itibarıyla "Yünlü (Reşol) Kaya Mezarı" adı verilmiştir (Resim: 8). Ulukale Deresi'nin geçtiği vadiye bakan bir kaya cephesine oyulmuş kaya mezarı, tek odalı olup iç mekânı kemer formludur. Mezarın ön alanında oval formlu üç kuyu bulunmakta olup bunlar kaya mezarının içerisinde yer alan küçük kaya oyuğu ile ilişkilidir. Mezar içerisindeki küçük kaya oyuğu ile bağlantılı kapı eşiğine oyulmuş kanalın mezarın önündeki kuyulara yönlendirilmiş olması, burada sıvı libasyon ritüeline işaret etmektedir. Söz konusu mezar dışındaki kuyuların içinde kanal açıklıkları mevcuttur. Tüm bu kuyular ve kuyucuklar çeşitli ritüel uygulamaları için yapılmış olmalıdır. Bu kaya mezarını Geç Demir Çağ'a ya da Helenistik Dönem'e tarihlendirmek mümkündür.

Kaya mezarının 100 m. batısında kayaya oyulmuş işlevi tam olarak tanımlanamamış pek çok sarnıç/silo tespit edilmiştir. Bundan ötürü söz konusu alana tarafımızdan "Kuyulu Alan" adı verilmiştir. Bu alanda ayrıca ana kaya üzerinde çeşitli yontum izlerini de görebilmek mümkündür.

Ulukale tarihsel yerleşim dokusunda Orta Çağ sonrası yapılar önemli yer tutmaktadır. Ulukale'nin Yeni Çağ Osmanlı Dönemi'nde bölgede idari bir yerleşim konumunda varlığını sürdürmüş olması, bu yapılaşmanın nedeni olarak gösterilebilir. XVI. yüzyıla ait Osmanlı kayıtlarına bakılacak olursa Ulukale, Çemişgezek Sancağı'na bağlı bir kasaba görünümündedir.

Ulukale'nin Osmanlı Dönemi'ne ait en erken yapısı Ulukale Kalesi'nin güneydoğusunda yer alan Ferruh Şad Bey Türbesi'dir. Konum olarak ise türbenin kuzey batısında yer alan Surp Minas Kilisesi'ne yaklaşık 300 m. mesafededir. Türbe, sekizgen bir plan arz etmekte olup, girişi kuzey cephede yer almaktadır. Alt katı mummyalık, üst katı ise mescit şeklinde düzenlenmiş yapı, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Dış cepheleri tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup, mummyalığın bitiminde, gövdenin ortasında ve kubbe kasnağı hizasında olmak üzere yatay şeritler halinde kahverengi kesme taş kullanılarak cepheler hareketlendirilmiştir. Kitabesi yerinden sökülmüş olup, günümüze kitabenin sadece bir resmi ulaşmıştır. Kitabeden Ferruh Şad Bey'e ait olduğu anlaşılan türbe, Miladi 11 Aralık 1550 ile 8 Ocak 1551 tarihleri (Hicri zilhicce 957) arasına tarihlendirilmektedir (Sözen, 1973: 128). Kuzey cephesinde yuvarlak kemer formunda tasarlanmış bir portalı vardır. Çok az derin tutulmuş olan portal-dan dikdörtgen bir kapı ile türbeye girilmektedir. Giriş aksının tam hizasında bir mihrap yer almaktadır. Yapının içi, doğu ve batı duvarlarında yer alan birer dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır. Türbenin mihrabı, beyaz ve kahverengi düzgün kesme taş ile bir beyaz bir kahverengi olmak üzere sırayla örülerek hareketlendirilmiştir. Mihrabın üstü istiridye formundadır. Mihrabın iki yanında muhtemelen şamdanlar için birer adet niş bulunmaktadır. Ferruh-Şad türbesinin üst örtüsü sekizgen bir kasnağa oturtulmuştur. Yapı içten kubbe dıştan konik bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Üst sıvası söküldüğünden tuğla-lar görülmekte olup süslemeye dair herhangi bir veri günümüze ulaşamamıştır. Yer döşemesi tahrip edildiğinden kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Geç Osmanlı Dönemi'nin önemli bir yapısı olan Ulukale Camisi, kalenin doğusunda yer almakta olup, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Sadece dış duvar kalıntıları ile kemerleri günümüze ulaşmıştır. Herhangi bir yapı kitabesine ulaşamayan caminin bazı kaynaklarda 1209 H.

(1793-4 M.) tarihinde Diyarbakır valiliği yapan Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir (Sözen, 1973: 122-123).

Geç Osmanlı yerleşim dokusunun öteki bir önemli yapısı "Meydan Çeşmesi (Şeker Pınarı)" dir. Eski Ulukale Köyü'nün meydanında yer aldığı için Meydan Çeşmesi denilen yapı, hemen Ulukale Kalesi'nin doğu eteğinde, Ulukale Camisi'nin yaklaşık 250 m. güneydoğusunda yer almaktadır. Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış olan çeşme; nişi derin tutulmuş, hafif sivri kemer eyvanlı, deposuz, bağımsız bir meydan çeşmesi olarak yapılmıştır. Yapım tarihi bilinmemektedir. Fakat yapım malzemesine bakıldığında ve neredeyse hiç tahrip olmamış olması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda 18. yy sonunda yapılmış olan camiyle birlikte veya daha sonraki bir tarihte yapılmış olma olasılığı yüksektir. Günümüze ulaşabilmiş en sağlam yapı olan çeşme, tonoz kısmı hariç, tamamen muntazam düzgün kesme taştan yapılmıştır. Oldukça geniş ve yüksek tutulmuş beşik tonozlu eyvanlı plan tipinde inşa edilmiştir.

Geç Osmanlı Devri yapılarından Ulukale Kilisesi (Surb Minas Kilisesi) kalenin güneydoğusunda, kalenin eteğinde yer almaktadır. Güney doğusunda Feruh-Şad Bey Türbesi, kuzey doğusunda ise cami ile çeşme yer almaktadır. Ermeni kaynaklarında Surp Minas Kilisesi olarak adı geçmektedir (Taşçıyan, Tarihsiz: 46). Tek nefli, dikdörtgen planlı inşa edilmiştir. İçten içe 5.50 m. x 2.45 m. ölçülerindedir. Kısmen tahrip olmuş vaziyette olan kilisenin giriş kısmı tamamen yıkılmıştır. Üst örtüsü beşik tonozludur. Asıl mekân bir adet kemer ile desteklenmiş olup, apsisi dışardan gizlenmiştir. Apsis'in olduğu duvarda etrafi ve destek kemeri kesme taştan yapılmış bir açıklık ile ışıklandırması sağlanmıştır. Kilisenin kalan kısımları ise kırma moloz taştan inşa edilmiştir.

III. HOZAT

Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları ve Kahraman Segedik Kilisesi

Kaya mezarları, Hozat ilçe merkezine karayolu ile 30 km. batısında bulunan Kalecik Köyü - Yeşil Segedik (Gökçe) Mezrası'nın yaklaşık 400 m. doğusundaki tepe sırtında yer almaktadır (Resim: 9). Rakımı 1340 m. olarak ölçülen kaya mezarlarına yerel halk tarafından "Kurnikler" mevki denmektedir.

Güneydoğu - kuzeybatı yönlü nekropol alanında 13 kaya mezarı bir arada olmak üzere 14 kaya mezarı tespit edilmiştir. Kaya mezarları buldukları alanın topoğrafik özelliklerine uygun olarak teraslandırılmış üç kaya platformu üzerine konumlandırılmıştır. Yapılan gözlemler neticesinde konum itibarıyla

mezarların antik yerleşim bölgesinin sınırları dışında olduğu gözlemlenmiş, ancak modern yerleşim alanının bu mekânlara yakın olarak kurulduğu anlaşılmıştır. Neredeyse bütün mezar odalarının kaçak kazılar neticesinde talan edildiği gözlemlenmiş ve bu nedenle ölü kültü ilgili objeler ile fiziksel kalıntılara dair veriler elde edilememiştir. Kare plana sahip mezar odalarından ana mekâna giriş bir eşik ile sağlanmış olup söz konusu giriş bölümü, alçak yapılı olarak düzenlenmiştir. Mezar odalarının zemininde izlenebilen dikdörtgen biçimli oyuklar pek çoğunda görülen ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı ebatlarda olan tonozlu kaya mezarlarının iç mimari döşemi genel olarak kayaya oyulmuş kline ve sekilerden meydana getirilmiştir. Mezarların ölçüleri 1.65 x 1.40 ile 3.10 m x 2.62 m. arasında değişmektedir. Her ne kadar bezeme ve sembollerden mahrum olsa da, plan özelliği açısından Bizans Dönemi'nin kaya oyma mezarlarının karakteristiği niteliğindeki arcosoliumlu tipin, benzer bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizim: 2). Bu kaya oyma mezarlar, Geç Antik Dönem'de yapılip kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Bu özellikleriyle kaya mezarlarını M.S. IV. yüzyıla (Geç Roma/Erken Bizans Dönemi'ne) tarihlendirmek mümkündür.

Geç Antik Çağ'a tarihlenebilecek farklı kalıntılar, kaya mezarlarının yaklaşık 2 km. batısında yer alan Kalecik Köyü - Kahraman Segedik Mezrası'ndaki tek nefli, dikdörtgen planlı özellik arz eden bir kiliseden gelmektedir. Geç Antik Çağ/Erken Bizans Dönemi'ne değin geriye giden daha eski kilise ya da kiliselerden devşirilmiş taşların Kahraman Segedik Kilisesi'nin yapımında kullanıldığı gözlemlenmiştir. Plan açısından Osmanlı Dönemi özelliği gösteren Segedik Kilisesi 0.76 m x 1.00 m. ebatlarındaki bir kapı ile geçişi sağlanmaktadır. Kilise, beşik tonozlu üst örtü sistemine sahip olup bir sivri kemer ile asıl yapı desteklenmiştir. Yapının kuzey duvarında destek kemeri ile apsis arasında ışıklandırma amaçlı bir niş yer almaktadır. Yapının apsisi iç kısımda gizlenmiş olup aşırı tahribat nedeniyle zemin döşemesi hakkında bir veri elde edilememiştir. Yapıda süsleme ögesi olarak karşımıza çıkan bezemelerin en önemlisi, destek kemerinin zemin ile bağını sağlayan yerde karşılıklı biçimde yerleştirilen dikey dikdörtgen formlu taşlar üzerine alçak kabartma tekniğiyle işlenmiş Malta Haçı motifleridir. Öte taraftan apsisin yer aldığı duvarın dış yüzünde kazıma tekniğiyle işlenmiş Malta Haç motifleriyle bezeli kesme taşlar yapının diğer süsleme öğelerini oluşturmaktadır.

Hozat Çal Mevki Tarihi Yolu

Hozat İlçe merkezinin 3 km. kuzeydoğusunda yer alan Çal Mevki'nde tarihi bir yol kalıntısı tespit edilmiştir. Rakımı ortalama 1730 m.'ye sahip tarihi yol, kabaca düzleştirilmiş yassı taşlar ve kimi yerlerde büyük kaya bloklarının yassılaştırılarak düz bir alan haline getirilmesiyle oluşturulmuştur (Resim: 10). 3 - 3.5 m. genişliğindeki yol, Çal Mevki'nden kuzeye doğru yönelerek Demir Çağ izleri taşıdığı anlaşılan Gavurkalesi'ne ulaşmaktadır. Arazinin eğimli olduğu yerlerde yol, taş örgüsüyle yükseltilip desteklenerek eğim azaltılmaya çalışılmıştır. Yapılan gözlemler sonucunda, Gavurkalesi'ne giden rota üzerindeki bir dereyi aşmak için yüksekliği 1 m. civarında olan bir köprü yardımıyla söz konusu yolun devamı sağlandığı anlaşılmıştır. Kalıntıları saptanan köprünün ayak örgüleri harçsız, kabaca yontulmuş taşlardan yapılmıştır.

Tarihi yol ile köprü ayaklarının yapım şekli ve tam olarak inceleneme fırsatı bulunamasa da Gavurkalesi'nin barındırdığı kalıntılar Demir Çağı'nı işaret etmektedir. Yolun Urartu Krallığı döneminde kullanılmış olduğuna yönelik bir kanı oluşmakla beraber daha sonraki yıllarda yapılacak araştırmalar konuya netlik kazandıracaktır.

Kara Hozat (Eski Hozat)

Hozat ilçe merkezinin 2 km. kuzeybatısında yer alan ve "Kara Hozat" olarak adlandırılan mevki 1662 m. rakıma sahiptir. Eski yapılara ait kalıntılar ve bu kalıntılara ait taş yığınları, Kara Hozat'ın genel görünümünü ortaya koymaktadır. Yüzeide görünen seramik kırıkları Orta Çağ ve Orta Çağ sonrasına işaret etmektedir. Kara Hozat, Bizans ve Osmanlı öncesi Türk - İslam Dönemi'nde iskân gören bir merkez olarak Hozat kasabasının eski yerleşimi olmalıdır.

IV. NAZMIYE*Aşağı Doluca Kale Mezrası (More Sur) Yerleşimi*

Söz konusu arkeolojik yerleşim, Nazmiye ilçe merkezinin 17 km. güneydoğusunda yer alan Aşağı Doluca (Aşağı Harik) Köyü, Kale Mezrası yakınlarında konumlanmıştır. Aşağı Doluca Köyü'nün yaklaşık olarak 1.5 km. kuzeybatısında bulunan yerleşim, kuzeydoğudan güneybatıya uzanan kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Rakımı 1115 m. olarak ölçülen kayalıkların ebatları takriben 100 x 25 m.'dir.

Kayalık üzerinde yer alan ve daha öncesinde "kutsal alan" olarak tescil edilen yer üzerinde beş adet 20 x 60 cm ila 20 x 80 cm arasında değişen dikdörtgen formlu oyuklar saptanmıştır (Resim: 11). Düzleştirilmiş bir kaya cephesi üzeri-

ne oyulmuş düzgün formlu bu mimari unsurların dışı bakan yüzünde dikdörtgen formlu küçük oyuklar göze çarpmaktadır ve önlerinde yer alan düz kaya platformundan ötürü, söz konusu alanın kurban kanını akıtma amaçlı olduğu kadar sıvı libasyon için de yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Kayalık üzerindeki söz konusu alan, çeşitli kült ritüellerinin icra edildiği açık hava tapınağı görünümündedir. Kutsal alana biri güneydoğudan, diğeri de kuzeyden gelen kayalara oyulmuş iki merdivenle ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Önemli bir tahribata uğramış kayalık alan yüzeyinde bir sarnıç ve düzleştirilerek oluşturulmuş çeşitli kaya platformların olduğu gözlemlenmiştir. Aşınmaya uğramış kayalık tepe üzerindeki dağınık kaya işçiliğine ait izler sadece açık hava tapınağı görünümündeki kutsal alanın değil, tüm kayalığın yerleşim gördüğünü açığa vurmaktadır. Yerleşimin içerisindeki kaya mimarisinin işçilik özellikleri Demir Çağı'na işaret etmektedir.

Dereova & Maltımü Höyük

Höyük, Nazmiye ilçe merkezinin 12 km. kuzeydoğusunda bulunan Dereova Köyü'ndeki Maltımü Mevki'ndedir. Höyük, 27 m. yüksekliğinde olup takriben 30 x 70 m. ebatlarındadır (Resim: 12). Kaçak kazılar sonucu 10 m. derinlikteki çukurdan açığa çıkan arkeolojik izler, höyüğün Tunç çağlarından Geç Antik Çağ'a değin iskân edildiğine işaret etmektedir. Rakımı 1527 m. olan höyüğün üzerinde Orta/Genç Tunç Çağı'na tarihlendirilebilecek seramik kırıkları ile Roma ya da Geç Antik Çağ'a ait olabilecek pişmiş topraktan yapılmış tuğla parçaları saptanmıştır.

Höyük çevresinde kaçak kazı sonucu ortaya çıkarılmış 32 cm x 15 cm boyutlarında tasvirli bir taş eser saptanmıştır. Höyükten çıktığı belirtilen bu taş üzerindeki figürün, memeleri özellikle vurgulanan hörgüçlü dişi bir hayvana ait olduğu anlaşılmaktadır. Stilize edilmiş figür, alçak kabartma yöntemiyle yapılmıştır (Resim: 13). Söz konusu tasvirli taş eserin yansıttığı sanat anlayışı prehistorik dönemlere ait olmalıdır.

V. PERTEK

Eski Avşeker Kalesi

Eski Avşeker Kalesi, Tunceli il merkezinin 80 km. güneybatısında ve Pertek ilçe merkezinin 27 km. kuzeybatısında bulunan Akdemir (Avşeker/Şevaç) Nahiyesi'nin yaklaşık 1.5 km güneyinde yer almaktadır.

Kale, 130 m.'lik bir kayalık bir tepe (rakım 1270 m.) üzerine kurulmuştur. Seramik kırıklarına rastlanmazsa da kalenin batı tarafında Demir Çağı'na ait kaya

yontum izleri belirgindir. Kale içi mekânlara ulaşımı sağlayan kaya koridorları izlenebilmektedir. Bu kalenin yaklaşık 2 km. güneyinde "Yeni Avşeker Kalesi" olarak da isimlendirilen "Kurmizak/Kurbizak Kalesi" konumlanmıştır.

KAYNAKÇA

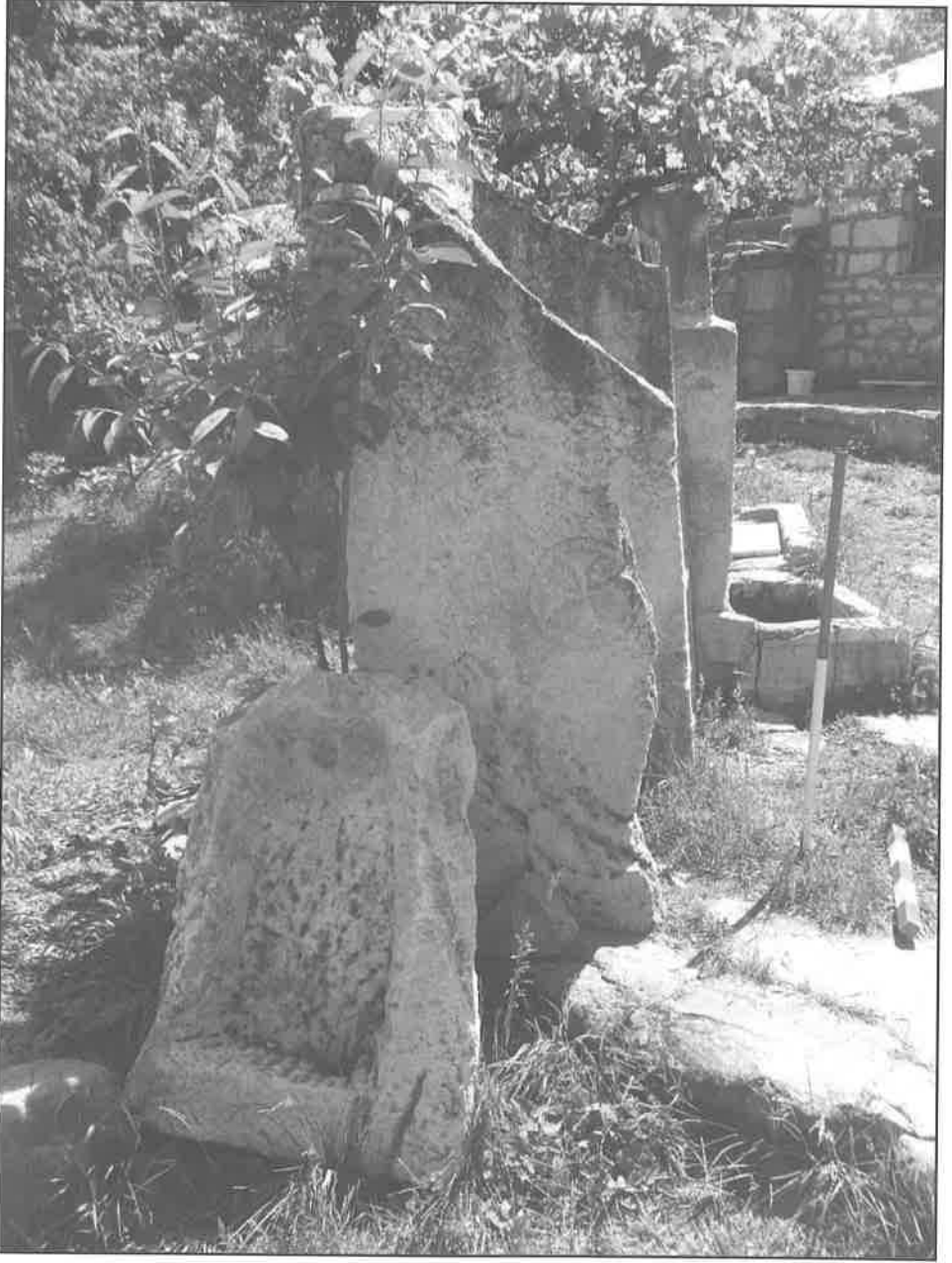
- Danık, Ertuğrul, "Yukarı Fırat Bölgesi 2002 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt I*, Ankara, 2004, s. 139-154.
- Danık, Ertuğrul, *İşuwa'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür* Ankara, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı Yayınları, 2010.
- Osmanoğlu, Cenap, "Tunceli'nde Tarih", *Yeni Fırat* 29, 1966, s. 16-17.
- Sözen, Metin, "Çemişgezek'te Türk Eserleri ve Yelmaniye Camisi", *Sanat Tarihi Yıllığı IV*, 1970-1971, s. 29-47.
- Sözen, Metin, "Çemişgezek'in Ulukale Köyündeki Mimari Eserler" *Sanat Tarihi Yıllığı V*, 1972-1973, s. 119-140.
- Şahin, Sencer, "Forschungen in Kommagene I: Epigraphik", *Epigraphica Anatolica* 18, 1991, s. 99-113 (Tafel 10-13).
- Taşçıyan, Vahe, *Dersimli Ermeniler ve Aleviler Dostluk Derneği (Deradost)*, Ücretsiz Eki, Tarihsiz, Tunceli.

Harita 1: 2016 Yılı Yüzey Araştırması'nda Tunceli'de Araştırma Yapılan Yerler

Resim 1: Anbar Kalesi ve Kalerin Kaya Mezarı

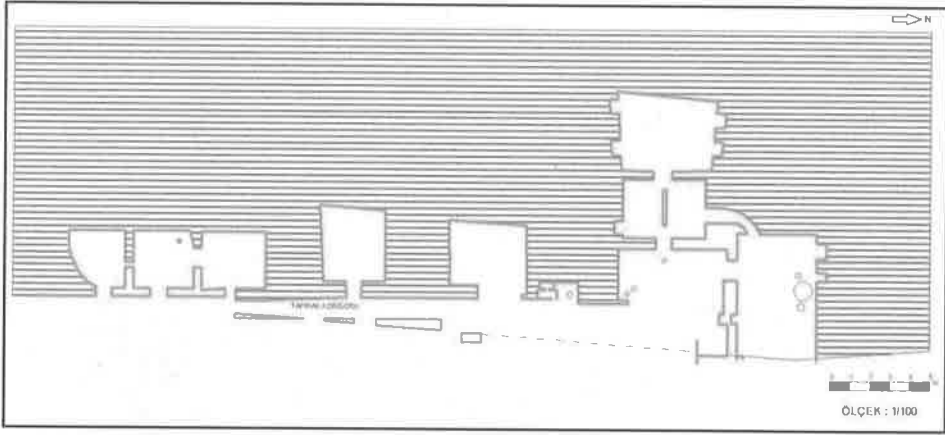
Resim 2: Atlantı Dut Tepe (Şögeyik) Yerleşimi Lahit Parçaları

Resim 3: AŞağı Demirbük & Yığmatepe Tümülüsü

Resim 4: Derviş Hücreleri Tapınağı'nın Genel Görünümü

Çizim 1: Derviş Hücreleri Tapınağı'nın " C Alanı" Planı

Resim 5: Derviş Hücreleri Tapınağı İçerisindeki Kaya Koridoru

Resim 6: Ulukale Kalesi

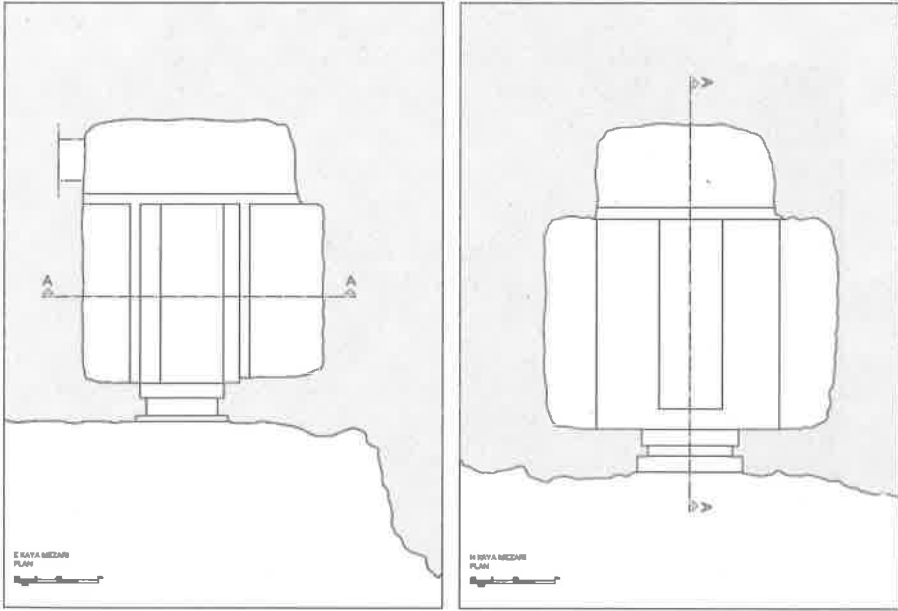
Resim 7: Ulukale Kalesi Açık Hava Kült Alanı

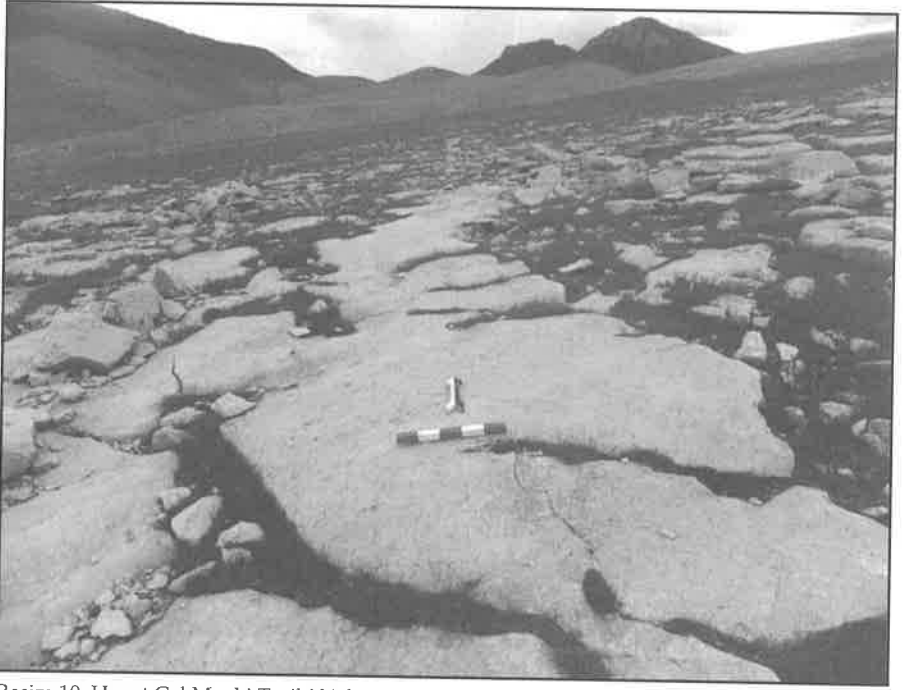
Resim 8: Ulukale & Yünlü (Reşol) Kaya Mezarı (Dış ve İç Görünümü)

Resim 9: Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları

Çizim 2: Yeşil Segedik E ve H Kaya Mezarlarının Planı

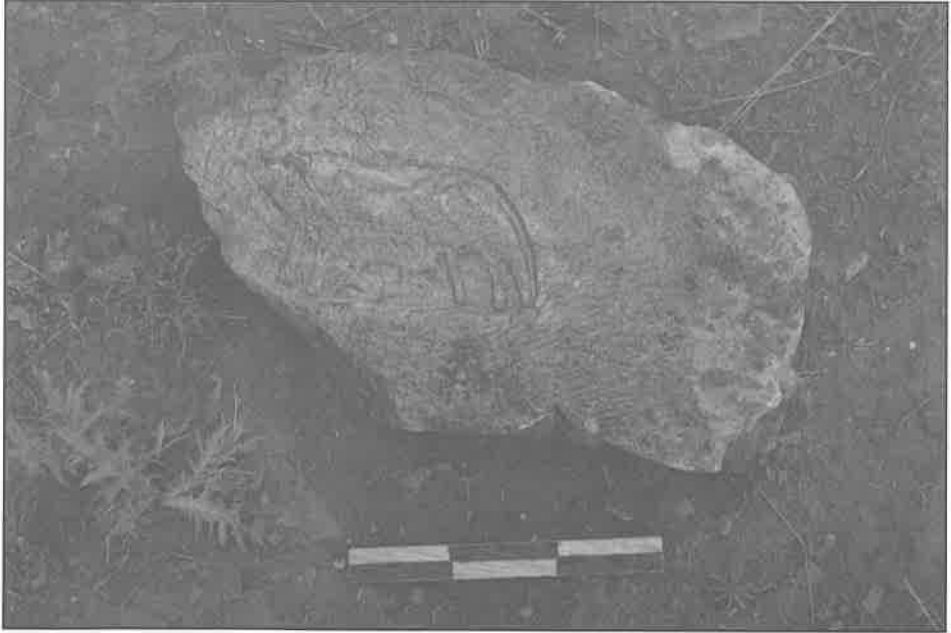
Resim 10: Hozat al Mevki Tarihi Yolu

Resim 11: AŞağı Doluca Kale Mezrası Kutsal Alanı (More Sur)

Resim 12: Dereova & Maltümü Höyük

Resim 13: Maltümü Höyük Tasvirli Taş Eseri